سەرهەڵدانی ڕەخنەی نوێ

سەدەی نۆزدەیەم وەکو ئەوەی پێشتر ئاماژەی پێکرا بە سەردەمی ڕەخنەی ئەدەبی دانراوە لەکاتێکدا کە بێگومان سەدەی بیستەم دەکرێت بۆ ناونیشانێکی لەم جۆرە شایستەتر بێت. لەم سەدەیەدا نەک تەنیا لافاوێکی دیدگا جیاوازەکانی ڕەخنەی ئەدەبی بەرپا بوو، بەڵکو ڕەخنەی ئەدەبی دەستی بە هۆشیارییەکی تازە و پێگەیەکی باڵاتر گەیشت و لە ئەنجامدا لە دەیەکانی کۆتاییدا دەستی بە تەکنیکە تازە و هەڵسەنگاندنە نوێکان گەیشت، کە لە ڕووی زاراوەوە بە ڕەخنەی نوێ ناودەبردرێت. ڕەخنەی ئەدەبی تا کۆتایی سەدەی نۆزدەیەمیش تارادەیەک تەنیا لە سنووری فڕەنسا و ئینگلستاندا جێگەی بایەخ بوو، لە سەدەی بیستەمدا توانی خۆی لە دەرەوەی ئەم سنورە جوگرافییە و لە وڵاتانی دیکە کە دو ورەپەرێ بوون لە شەپۆلە تازەکانی ڕەخنەی ئەدەبی بناسێنێت و ئاشکرایە کە هەر لێکۆڵینەوەیەک لەبارەی ڕەخنەی ئەدەبی لە سەدەی بیستەمدا پێویستە ئەم فراوانی و بەربڵاوییە جوگرافییە و ئەم شۆڕشە گشتگیر و هاوکاتەی شێوازە جۆراوجۆرەکانی ڕەخنەی ئەدەبی لە ناوچە جیاوازەکانی لەبەرچاوبێت.

ئەگەرچی سەرەتای ڕەخنەی نوێ بۆ دەیەی دووەمی سەدەی بیستەم ١٩٢٠ دەگەڕێننەوە، بەڵام دەسپێکی ڕاستەقینە و چەسپانی ئەم زاراوەیە لە کاتێک دایە کە جۆن کراو ڕانسۆم بەرهەمە بەناوبانگەکەی خۆی بە ناونیشانی ڕەخنەی نوێ بڵاوکردەوە، ئەم ناوە لە حەقیقەتدا لە گوزارشتی ڕەخنەگرانی نوێ وەرگیرابوو، کە گر ووپێک لە شارەزایانی ڕەخنەی ئەدەبی لەم ڕۆژگارەدا ئەم ناوەیان لە خۆیان نابوو، شایەنی گووتنە ئەم ڕەخنەگرە نوێیانە یەکەمینجار لە ساڵی ١٩١٠دا لە زانکۆی ڤاندەربێڵت لە دەوری یەک کۆبوونەوە و لە نێوانیاندا کەسانی وەک جۆن کراو ڕانسۆمـی لێکۆڵەر و شاعیر و مامۆستای زانکۆ و خوێن دکارانی وەک ئاڵن تیت، ڕۆبێرت پۆن وارن، کلینس برۆکس دەبینران.

هەڵبەتە ناونیشانێک کە ئەم کۆمەڵە کەسە لە خۆیان نابوو مایەی ڕامان و بگرە بێواتا دەهاتە بەرچاو، چونکە هەر ڕەخنەیەک کاتێک بۆ یەکەمینجار دەخرێتەڕوو دەکرێت بە نوێ دابنرێت ڕەگوڕیشەکانی ڕەخنەی نوێ پێویستە لە ساڵانی بەر لە سەردەمی ئەم ڕەخنەگرانە بە تایبەت لە ناوەندی زانکۆیی کامبریج لێکۆڵینەوە و بەدواداچوونی بۆ بکرێت.

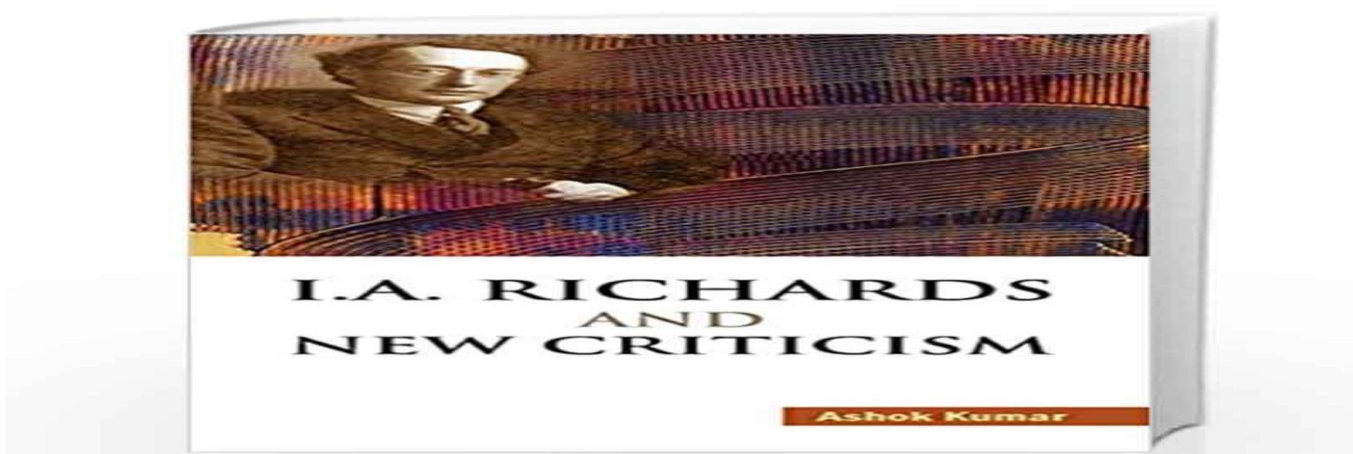

پێشەوای لێکۆڵینەوەی ڕەخنەی نوێ لە زانکۆی کامبریجدا، ئای. ئەی ڕیچاردز بوو و دوو کتێبە بەناوبانگەکەی ئەو بنەماکانی ڕەخنەی ئەدەبی و ڕەخنەی پراکتیک، کاریگەرییەکی قووڵیان هەبوو لە فێرکاری ئەدەب و ڕەخنەی ئەدەبیدا.

لەم نێوانەدا بڵاوبوونەوەی کۆمەڵە وتارێکی ڕەخنەیی ت. س. ئیلیەتی شاعیر و ڕەخنەگری ئەمریکی دانیشتووی ئینگلستان بە ناونیشانی دارستانی پیرۆز کە لە ساڵی ١٩٢٠دا بڵاوکرانەوە کاریگەرییەکی زۆری هەبوو، ڕەخنەی نوێ لە ماوەی یەک دوو دەیە ئەزموونکاری وەها بەهێز بوو کە لە دەیەی پەنجا دا بە بڵادەستترین و چالاکترین شێوازی ڕەخنەی ئەدەبی دادەنرا، ڕەخنەگرانی نوێ ئەدەبیان وەکو نەریتێک و شێوەیەکی ئۆرگانیکی سەیردەکرد و لەمیانەی بەهادانان بۆ نەریتە ک لاسیکییەکان گرنگییەکی تایبەتییان بە لێکۆڵینەوەی شیکاری و وردی دەق دەدا کاری ئەوان پێکەوەبەستانێک بوو لە شێوازی فۆڕمالیستی و هەندێ لەکجار بونیادگەری و هەندێ لەکجاریش بڵادەستی و زاڵبوونی یەکێک لەم د ووانە بوو.

ئەوانە کە سەرنجی خۆیان لە خودی بەرهەمەکە قوتدەکردەوە خۆپارێزییان دەکرد لەسەر کارکردن لە ژیانی نووسەر و مێژووی سەردەمەکەی و ڕەهەندە ئابووریی و سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکان. گرنگی ئەم ڕەخنەیە لەوەدا بوو کە لانیکەم یەک وەچەی خوێندکارانی خ ستبوویە ژێر کاریگەری میتۆدی خۆیەوە و لە پەروەردەکردنیان وەکو خوێنەرانێک ی ورد و پاشانیش ڕەخنەگرانێکی ورد ڕۆڵێکی بەرچاوی هەبوو .
ڕەخنەگرانی نوێ هەرچەندە دەقی ئەدەبییان کردبوویە چەق و تەوەری لێکۆڵینەوەی خۆیان و لە بابەتە دەقئاوێزانییەکاندا تا ڕاددەیەک خۆپارێزییان دەکرد، بەڵام هەمدیسان چەند جیاوازییەکیشیان لەگەڵ یەکدا هەبوو، چونکە لە تەک خوێندنەوە و لێکۆڵینەوە وردی دەق هەندێ لەجار جەختیان لەسەر ڕەوشت و هەندێ لەجار لەسەر دەروونناسی و کۆمەڵناسی یا ئەفسانەکان دەکردەوە، ئەم ئاوێتەبییە بەو هۆیە بوو کە چەند پەیوەندییەکی جۆراوجۆر لەلای ڕەخنەگرانی ئینگلیزی و ئەمریکی هاتبوویە ناو ڕەخنەی نوێوە و لە ڕاستیدا بەرهەمی پێکەوەگرێدان و ئاوێتەبوونی بۆچوونی ڕەخنەگرانی ئەوروپا و ئەمریکا بوو.

ڕەخنەگرانێک کە بە پێچەوانەی هەندێک لە هەوڵەکان ناتوانرێت بە سادەیی لەیەکتر جیابکرێنەوە، چونکە ڕەخنەگرانی ئەمریکی ئەم گرووپە لە نموونەی کەسانی وەک هێنری جێمز و ئەزرا پاوەند تی ئێس ئیلیەت... لە ئەمریکاوە بەرەو ئینگلتەرا کۆچیان کردبوو، لەکاتێکدا کە ڕیچاردز ڕەخنەگری ناسراوی ئینگلیزی و مامۆستای زانکۆی کامبریج چەند دەیەیەکی تەمەنی لە زانکۆی هارڤاردی ئەمریکی بەڕێکردبوو لە ڕەخنەی پراکتیکی ڕیچاردزەوە تا ڕەخنەی نوێی ڕانسۆم   ، کاتێک کە ئای ئەی ڕیچاردز بۆچوونەکانی خۆی لە کتێبەکانی بنەماکانی ڕەخنەی ئەدەبی و ڕەخنەی پراکتیکی خستەڕوو، وابەستەیی و پەیوەندییە سەرەکییەکانی ئەو جوانیناسی و دەروونناسی بوو و هەوڵی ئەوەی دەدا بۆ لێکدانەوە و شرۆڤەکاری تەرازووی ڕاستی و دروستی داوەریکردنی ئەدەبی و هەڵسەنگانی بەرهەمەکان لە پرۆسەی لێکۆڵینەوەی ئەدەبیدا پێوەر و مەرجگەلێکی پراکتیکی بخاتەڕوو. ئەو لە کامبریجدا دەستی برد بۆ جۆرە لێکۆڵینەوەیەکی تاقیگەیی، بەمجۆرەی کە دەقگەلی شیعری نەناسراوی بە خوێندکاران دەدا و داوای لێدەکردن بەشێوەیەکی ئازادانە ئەم دەقانە ڕاڤە بکەن.

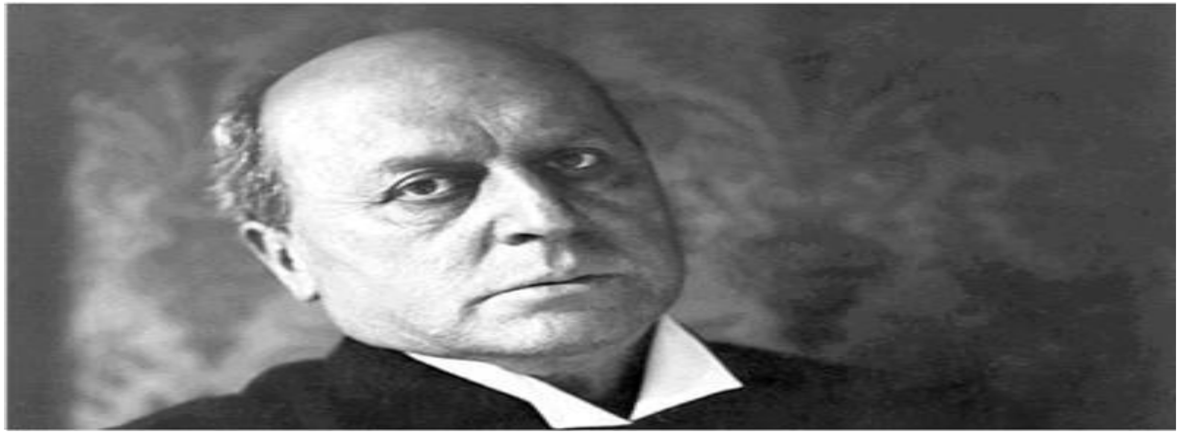

ڕیچاردز لەدوای ئەوە بە کۆکردنەوەی ئەم لێکۆڵینەوە و ئەزموونانە توانی ئەو کێماسی و کەموکوڕییانەی کە لە ڕەخنەی خوێندکارانی ناوبراودا هەبوون پۆلێن بکات و بیانخاتە ژێر تیشکی شیکردنەوە و شرۆڤەکاری، ئەم کێماسییانە کە دەوروبەری دە پەڕەگراف بوون هەر لە نائێگەیشتنی دروست لە دەق تا هەست و سۆزداری و لە ڕەخنەی بەرهەمە ئەدەبییەکانی لەخۆدەگرت و نیشاندەری نزمی و لە خوارەوەبوونی ئاستی ئەدەبی بوو لە ئینگلتەرادا.

سەیر لەوە بوو کە ئەم خوێندکارانە لە ڕیزی باشترین خوێنەرانی بەرهەمە ئەدەبییەکان هەژمار دەکران، ڕیچاردز بە یارمەتی کارێک کە بە ئامانجی چاکسازی فێرکاری ئەدەب ئەنجامیدا کاریگەرییەکی گرنگی لە ئاڕاستەکردنی ڕەخنەی ئەدەبی نوێ هەبوو ، کاری ڕیچاردز کە بەهۆی خوێندکارەکانی لەوانە ویلیام ئیمپسۆن بەردەوامی پێدرا لە تەک هەوڵە بیۆچانەکانی تی.ئێس ئیلیەت بوونە پێشینەگەلێک بۆ دەرکەوتنی جوڵانەوەیەکی نوێ لە ڕەخنەدا کە ئەم ڕەخنەیان بە ڕەخنەی تازە ، یان ڕەخنەی نوێ ناوناوە.

شایەنی باسە کە پێگەی ئیلیەت لە ڕەخنەی نوێدا ئا ئەو شوێنەیە کە هەندێجار بە باوکی ڕەخنەی نوێ ناودێریان کردووە . ڕەخنەی نوێ لەسەر خوێندنەوەی ورد و لێکۆڵینەوەی یان لێکدانەوەی دەقناسی بەشەکانی بەرهەمەکە بوو ، ئەم شێوازە کاری بە بیر و کەسایەتی نووسەر، یان شاعیر و لایەنە دەقئاوێزانییەکان و پێشینەی بیروباوەڕەکان و دەلالەت و هۆکارە سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکان نەبوو، لە شێوازی ناوبراودا هەڵسان بە لێکۆڵینەوە لە ڕەهەندە ئەدەبیی و واتاناسییەکان کە لەناو خۆی بەرهەمەکەدا هەبوون گرنگییەکی تایبەتی پێدەدرا.